

definieer ik, ofwel overeenkomstig de beroemde Pico della Mirandola⁵⁶, als de ordelijke aaneenschakeling van oorzaken, die van de goddelijke wijsheid afhangt, ofwel met mijn eigen woorden (minder duidelijk maar genuanceerd): noodlot is het aan de beweglijke dingen inherente, onbeweglijke besluit der Voorzienigheid, dat ieder ding op zijn beurt, plaats en tijd, gewis in vervulling doet gaan. Het besluit der Voorzienigheid heb ik het genoemd, want – het zij mij vergund de waarheid vrijelijk na te streven – ik ben het niet geheel en al eens met de theologen van vandaag, die terminologisch en inhoudelijk noodlot en voorzienigheid vereenzelvigen. Ik weet, het is een moeilijke, ja hachelijke zaak de bovennatuurlijke en transcendente natuur (ik bedoel God) en al wat daarop betrekking heeft, in bepaalde woorden te willen samenvatten of vast te leggen; voor zover het mensenverstand reikt, blijf ik toch bij mijn mening dat Voorzienigheid in specifieke zin en 'ons' noodlot verschillende dingen zijn. Voorzienigheid is namelijk in mijn opvatting een macht en vermogen in God om alles te zien, te weten en te besturen, dat wil zeggen een universele, onverdeelde, samengebaalde macht die – om met Lucretius te spreken⁵⁷ – een geconcentreerde eenheid vormt. Het noodlot lijkt meer tot de dingen zelf door te dringen en zich in hen individueel te openbaren, zodat het als het ware de stuksgewijze verdeling en gedifferentieerde ontvouwing van de universele Voorzienigheid vormt. Daarom schuilt zij in God en wordt Hem alleen toegekend, het noodlot schuilt in de dingen, wordt hun toegeschreven. Vind je dat ik spijkers op laag water aan het zoeken ben? Neen Lipsius, ik ontleen deze opvatting aan het gewone spraakgebruik. Wat is ons meer in de mond bestorven dan uitdrukkingen als 'dit of dat is mijn lot' (naar aanleiding van voor- of tegenspoed) en 'dit lot was het koninkrijk of de stad beschoren'. Maar niemand zal aldus over de Voorzienigheid spreken, niemand zal haar aan de dingen zelf toekennen zonder blasfemisch of belachelijk te worden. Daarom heb ik terecht geformuleerd dat de Voorzienigheid in God schuilt, het noodlot weliswaar van God afkomstig is, maar zich in de dingen manifesteert.

Ik voeg hier verder nog aan toe dat, ook al is de Voorzienigheid, inhoudelijk bezien, niet van het noodlot te scheiden, zij toch aan het noodlot superieur en anterior lijkt; zoals wij in het algemeen in onze filosofische opleiding beweren dat de zon superieur is aan het licht, de eeuwigheid aan de tijd, de geest aan het denken. Maar laat ik over deze weinig aansprekende materie niet verder uitweiden, ook al is zij nog niet voldoende bespro-

ken: zie je op grond van het voorafgaande dat ik alleszins reden heb gehad om tegen de nieuwe senaat der theologen in het onderscheid en tevens de naam te handhaven? De beroemde *Pares*⁵⁸ van vroeger misgunnen of verbieden mij allerminst om onbeschroomd het woord *fatum* in zijn juiste en ware betekenis te gebruiken. Maar om terug te komen op de verklaring van mijn definitie, ik heb gezegd: 'het noodlot is een inherent besluit', om aan te geven dat het niet vanuit zijn vertrekpunt maar vanuit zijn punten van aankomst beschouwd moet worden. Ik heb eraan toegevoegd 'inherent aan de beweglijke dingen', waarmee ik onder woorden wilde brengen dat, ondanks zijn onbeweglijkheid, het noodlot toch niet de beweging als een aangeboren en natuurlijke eigenschap aan de dingen ontleemt, maar zonder dwang en geweld werkzaam is, al naar gelang de kenmerken, waarmee God ieder ding heeft onderscheiden, vereisen. Bij noodzakelijke oorzaken (ik bedoel secundaire) is dit optreden noodzakelijk, bij natuurlijke natuurlijk, bij vrijwillige vrijwillig, bij toevallige toevallig. Aldus past het noodlot ten aanzien van de dingen geen enkel geweld of dwang toe, neen, het leidt en keert ieder ding overeenkomstig diens natuurlijke aanleg tot agens of patiens. Als je het evenwel tot zijn oorsprong, dat wil zeggen tot de Voorzienigheid en tot God terugvoert, kan men standvastig en onbeschroomd volhouden dat alwat krachtens het noodlot gebeurt, noodzakelijk gebeurt. Ten slotte heb ik aan mijn definitie de factoren volgorde, plaats en tijd toegevoegd, omdat, zoals ik eerder heb gesteld, de Voorzienigheid aan alle dingen als totaliteit gemeenschappelijk is, het noodlot stuksgewijs aan ieder ding apart beschoren is. Onder volgorde versta ik de door het noodlot bepaalde aaneenschakeling en samenhang van oorzaken, onder plaats en tijd de wonderbare en onverklaarbare eigenschap waardoor alle gebeurtenissen aan bepaalde plaatsen en momenten zijn gekoppeld. Het noodlot wil dat Tarquinius uit zijn koninkrijk verbanen wordt? het zij zo, maar de verkrachting moet voortgaan, ziedaar de volgorde; dat Caesar gedood wordt? zeker, maar in het senaatsgebouw en bij het beeld van Pompeius, ziedaar de factor plaats; dat Domitianus door zijn eigen manschappen vermoord wordt? het zal gebeuren en uitgerekend op het uur dat hij vergeefs probeerde te vermijden, het vijfde, ziedaar de factor tijd.'